

Dan Turèll (1946-1993)

I 1981 udgav forlaget Gjellerup en bog til danskundervisningen for folkeskolens ældste klassetrin. Titlen var *I ugens løb*, og blandt de tekster, min jyske medforfatter Lotte Ejby og jeg havde håndplukket, var en artikel af Dan Turèll: »Af en butikstys bekendelser«. Den begyndte:

»Blandt tilværelsens mange forbudte og derfor også fristende muligheder er den, der på engelsk hedder shop-lifting, på dansk mere gement: butikstyveri. Jeg vil foretrække den udenlandske betegnelse. Den forekommer mig at have mere med sagen at gøre end butikstyveri, eller måske er det to forskellige ting.«

I resten af teksten, der stammer fra *Politikens* tillæg »I byen«, forsvarer Turèll så – med sin karakteristiske blanding af sproglig behændighed og provokerende synspunkter – den »yoga eller sportsdisciplin«, det er at lette eksklusive butikker for diverse luksusvarer, for »man shopplifter ikke seks B-æg, men man kunne shopplifte f.eks. en flaske parfume eller en Buddha-statue. Ligesom man ikke shopplifter i et mejeri eller hos en grønthandler, men gerne i et stormagasin eller et supermarked.«

Teksten var selvfølgelig ikke uproblematisk i en dansk bog for 9. klassetrin, heller ikke i 1981. Forlaget – og forfatterne – kunne risikere at få skudt i skoene, at det var en speciel fortolkning af

påbuddet om at fremme elevernes muligheder for »at vurdere, tage stilling og handle«, som det så smukt hed fra ministeriet hold, ja, at vi med valget af denne tekst ligefrem inspirerede eleverne til at begå kriminalitet. Men ordet er jo frit i Grundtvigs og Turélls fæderland, og vi forsøgte at komme eventuelle anklager i forkøbet ved at stille opgaverne i stil med: »Synes I, det er smart at shopplife på den måde? – eller er I uenige med forfatteren med hensyn til det moralske spørgsmål?« – Og: »Lyt til båndet, hvor Dan Turéll causerer over emnet, og en butiksdetektiv bliver interviewet om problemet.«

Ja, vi havde fået overtalt Turéll til at lade sig transportere ud til et studie i Søborg, hvor han ville blive konfronteret med de holdninger, en kvindelig butiksdetektiv fra Magasin du Nord havde til sagen. Dermed sikrede vi os, at også det respektable synspunkt ville komme til orde.

Vi hentede Dan Turéll foran hans opgang på Alhambravej på Frederiksberg. Han trådte ud ad gadedøren til aftalt tid, hverken et minut tidligere eller senere. Jeg hoppede ud fra bagsædet og hilste. Han satte sig ind ved siden af den kvindelige redaktør, der sad bag rattet. Hun sagde, at vi var glade for, at han ville stille op til den noget specielle udfordring.

»Any time,« sagde han smilende.

Men da hun opfordrede ham til at spænde sikkerhedsselen, inden hun drejede om hjørnet og kørte ind på Frederiksberg Allé, rystede han afvisende på hovedet.

»Men hvad nu, hvis ...,« begyndte hun tøvende.

»Ikke noget problem,« svarede Dan Turéll hurtigt. »Jeg er bud-
dhist og føler mig sikker på, at hvis det er Buddhas mening, at jeg skal overleve i dag, så gør jeg det også – og hvis ikke, så kan ingen sikkerhedssele i denne verden hjælpe mig.«

»Og hvis vi bliver standset af politiet?«

»Så vil jeg påberåbe mig min ret til religionsfrihed. Den er nedfældet i den danske grundlov, og den må stå over færdselsloven.«

Seancen ude i Søborg blev naturligvis underholdende. Den kvindelige detektiv fra Magasin kunne simpelthen ikke *fatte*, at en anerkendt forfatter – »for det er De vel?« – kunne finde på at opfordre unge mennesker i den danske folkeskole til at begå lovbrud, for det er jo ganske enkelt det, der er tale om, butikstryveri er en strafbar handling.

»Shoplifting,« korrigerede Turéll med et høfligt smil (eller var det satanisk?), »og det er en ganske anden historie. Men De har måske ikke nærlæst mit bidrag?«

Det var et næsten indædt høfligt »De«. Hun virrede på hovedet. Dan Turéll hævdede øjenbrynene, en stille moro spillede i hans mørke øjne: »Tør man spørge Dem om hvorfor?«

»Jamen, jeg er skam udmærket klar over, hvad der står i Deres såkaldte bidrag!«

Inde i en kabine med en stor frontrude sad tonemesteren, som jeg kendte som en elskværdig og omgængelig »Zahle-forælder«, og så fornøjet ud, men den kvindelige redaktør virkede til gengæld bekymret. Var den her dialog virkelig noget, der kunne anvendes som undervisningsmateriale i den danske folkeskole? Noget, man overhovedet burde udgive? Var Dan Turéll, når det kom til stykket, ikke en kende for flabet til, at man burde blæstemple ham på den måde?

Jeg har ikke det omtalte bånd længere (men har ladet mig fortælle, at det findes i Dan Turéll-samlingen på Vangede Bibliotek). Men der var åbenlyst en god kemi mellem os. I hvert fald benyttede

jeg lejligheden til at spørge Dan Turèll, om han ikke havde lyst til at komme ind på Nørre Vold og optræde i en fællestime eller to på N. Zahles Gymnasieskole. Jeg var udmærket klar over, at han nærede en indgroet mistillid mod skolelærere og andre »gymnasiale flødeskæg«, som han formulerede det. Han sagde uden betænkning ja og aflagde os i de følgende år flere besøg. Måske hang hans positive indstilling bare sammen med den beskedne afstand mellem hans bopæl på Alhambravej og Nørre Vold. Den kunne den tynde mand tilbagelægge på et kvarters tid. Til fods.

Han vakte selvfølgelig vild jubel hver eneste gang. Alle vores elever vidste, hvem Dan Turèll var, og de nød tilsyneladende at få en portion provokationer og anarkistiske synspunkter serveret midt på en ellers rutinepræget skoledag. Men hans galskab var ikke kaotisk, den var tværtimod uhyre kontrolleret, præget af en formidabel timing. Han var en standupkomiker, inden man var begyndt at bruge dét udtryk. Han kunne sætte sig selv i scene. Påklædningen var påfaldende. Den skiftede gennem årene. En lang overgang dominerede den sorte farve. Sort hat med bred skygge, sort slængkappe – og de sortlakerede negle, der så at sige blev hans varemærke og vakte forargelse, nysgerrighed eller begejstring: Hovedsagen var, at de *vakte*. Og at publikum – hvad enten det nu var en rotary-forening i Kolding, en ældreforening i Vordingborg eller nogle gymnasieklasser på Zahles – følte sig godt underholdt. Han rejste land og rige rundt og performede, spandt en ende over et eller andet emne. Han kunne drive en enkel situation ud i det groteske, så man næsten følte, at man overværede en sekvens af et absurd teaterstykke. Bagefter var det måske sin sag at huske, hvad han egentlig havde sagt. Kompasnålen svingede meget hurtigt rundt. Og ifølge visse aviser var drivkraften ikke så meget,

hvad han havde på hjerte – han afskyede ideologier, selvom han i begyndelsen af sin karriere flirtede mere eller mindre kraftigt med et par stykker – som hans evindelige skattegæld.

Det hører med til historien, at de store elever ikke bare kendte ham fra medierne, men også fra undervisningen, for vi dansk-lærere gjorde flittigt brug af hans tekster. Den populære erindringsbog *Vangede Billeder*, hvor han udfoldede hele sin rablende fortælleglæde og dyngede facts, fornemmelser og erindringsglimt sammen i en hidtil uset pærevælling, var hurtigt blevet en klassiker. Bogen blev hans folkelige gennembrud og har stadig kultstatus. Mange skoler kunne låne den hjem i klassesæt, men køen til Fællessamlingen var lang, så måske lod man sig nøje med at læse udvalgte passager op og lade bogen cirkulere i klassen. Selv havde jeg gennemgået en hel del Turèll-tekster fra hans faste fredagsklumme i »I byen«. Det var der flere plusser ved: Hans artikler var klare og velskrevne, næsten altid med et aktuelt eller humoristisk twist, de kunne fotokopieres og serveres frisk fra fad, og så havde de en passende længde til, at man kunne bruge dem som ektemporaltekster ved folkeskolens afgangsprøve. Der var tale om petitjournalistik med klare topografiske og nostalgiske undertoner. Lige noget for en københavner med stort K. Men det var ikke udelukkende nostalgi. Direkte ond – og meget morsom – var Turèll, når han hudflettede Irmas kælnе reklamesprog på så bidsk en måde, at man må formode, han blev forment adgang til samtlige Irma-butikker over hele Storkøbenhavn og omegn – og han var jo unægtelig letgenkendelig. I givet fald har han opfattet det som en udmærkelse at være persona non grata.

Barndomserindringerne i *Vangede Billeder* blev ved med at være brug- og gangbare, også efter at Turèll havde bevæget sig ud i af-

krogene af jazzens og bluesmusikkens historie, den amerikanske avantgardelyrik eller buddhismen. Kompasnålen dirrede forsat heftigt rundt, og den var utvivlsomt påvirket af store mængder spiritus og forskellige narkotiske stoffer, selvom Turèlls periodiske misbrug var kombineret med en hård arbejdsmoral – for ikke at sige »fid«, et ord, han næppe selv ville have brudt sig om at få hæftet på sig – der tillod ham at spy den ene udgivelse ud efter den anden.

Fra 1987 og nogle år frem udgav jeg en række bøger på Forlaget Vindrose, der dengang havde til huse i nogle charmerende kælderlokaler i Nybrogade ved kanalen over for Christiansborg Slotsplads. Erik Vagn Jensen var en engageret forlagschef og havde flere gode forfattere i sin stald, blandt andre Dea Trier Mørch, som jeg dermed hilste på for første gang, siden vi i 1950'erne som skoleelever havde arbejdet sammen på *Mini-Avisen*. Nu havde vi pludselig et halvt liv bag os, havde fået børn og hver sin karriere.

Men økonomisk hang tingene ikke sammen for Vindrose, og en dag i 1989 inviterede Erik Vagn Jensen forlagets forfattere og medarbejdere med på en udflugt. En kortage af taxier forlod City med kurs mod Valby. Erik Vagn havde søgt redning hos en anden velestimeret forlægger, Jarl Borgen, der i *sin* stald havde digtere som Benny Andersen og Dan Turèll. Jarl Borgen, som hurtigt var blevet en litterær faderskikkelse for Turèll, havde takket ja til at tage Vindrose under sine vinger. Han har formentlig forestillet sig, at Borgens Forlag dermed ville få et løft i sine bestræbelser på at blive en (mindst) ligeværdig konkurrent til det stedse dominerende forlagshus i Klareboderne – som Turèll 14 år tidligere havde forladt i vrede, da Gyldendal ikke ville udgive den første version

af *Vangede Billeder*. Det var vist Erik Vagn Jensen, der havde truffet den for Gyldendal knap så heldige beslutning, som til gengæld skulle blive et lykkesræf for Turèll: Han var rasende forurettet. Nu blev han nødsaget til at omskrive bogen fra poesi til prosa, og vreden over afslaget viste sig at være et fantastisk brændstof, når han sad krummet over tangenterne i et øde hus ovre på den jyske hede, hvor nogle venner havde installeret ham.

Der blev holdt en sammenkomst for de sammenbragte børn ude på Borgen, der havde til huse på Valbygårdsvej nummer 33. Jarl Borgen holdt en varm velkomsttale. Det glædede ham hjerteligt at se så stor en talentmasse samlet, sagde han og slog smilende ud med armene mod os. Erik Vagn Jensen holdt en kort og vel-formuleret takketale. Stemningen var positiv under det forlagshistoriske møde – indtil en af Vindrose-lyrikerne pludselig kastede sig ud i et frådende verbalt overfald på de to forlæggere, stærkest mod Jarl Borgen og hele hans firma. Erik Vagn Jensen følte sig forståeligt nok pinligt berørt. De fleste forfattere, fra begge lejre, havde det på samme måde. Det kunne Jess Ørnsbo altså ikke være bekendt, det var et tåkrummende øjeblik, vi måtte hurtigst muligt se at komme videre i teksten. Dan Turèll sad og fulgte seancen med det samme lumske smil og det samme sataniske spil i øjnene, som jeg havde oplevet, dengang han blev konfronteret med butiksdetektiven.

Der fulgte andre sammenkomster i den store villa på Valbygårdsvej nummer 33 – og ikke mindst i dens baghave, hvor man et par gange om året samlede forfattere, oversættere, grafikere og andet godtfolk fra branchen til samvær, hyggesnak og diverse kulinariske oplevelser, spændende fra små pindemadder til velvoksne,

grillbrankede pølser. Der var som regel opstillet et eller flere fadølslæg, og øllet flød i stride strømme, så skummet satte sig som en slags boblende overskæg på poeternes overlæber. Man spurgte ind til hinandens nye bedrifter – »Nå, hvad kommer du så med i år?« – og – efter svar, der som regel var for udførlige til at blive husket – standardbemærkningen: »Nå, men det lyder da enormt spændende ...«

Sandheden var, at forfatterne – især de, der endnu ikke havde noget »navn« – konstant lurede på, hvordan de bedst kunne få markedsført deres eget lille produkt, så hele verden eller i det mindste det danske parnas endelig kunne blive opmærksom på dem. For de havde jo hver især lagt et guldæg, og det glimtede og strålede, så det var en gåde, at andre kunne overse det.

Det var Dan Turéll, der under en debataften ude på Borgen havde lanceret dét udtryk. En ung håbefuld lyriker havde beklaget sig over, at selv de største talenter – han selv, for nu bare at nævne et eksempel – altid blev forbigået til fordel for de veletablerede, og en anden forsmået poet havde givet ham sin fulde tilslutning til det synspunkt. Dan Turéll havde som en af de endog *meget* etablerede taget ordet, og med dyb ironi – og de betoning, han som skribent ofrede utallige kursiveringer på – sagt noget i retning af: »Jamen, hvor er det *synd* og *skam* for alle de digtere, der netop har lagt et *guldæg* og simpelthen *ikke kan fatte*, at der ikke er andre end Moster Gerda i Herning og måske en af hendes veninder fra strikkeklubben, der vil lægge 149 kroner på boghandlerens disk for at sikre sig denne *udødelige* udgivelse.«

I begyndelsen af 1990'erne var Turéll blevet mere myndig i sin fremtoning. Neglelakken og øreringene var forlængst droppet, og

den bredskyggede digterhat var udskiftet med en klassisk bowler. Han foretrak ofte at gå klædt i hvide jakkesæt med forskellige kulørte slips, selvom han stadig var villig til at posere i sort til ære for fotografen. Som det skete i anledning af afslutningen på hans populære »Mord-serie«, hele 12 kriminalromaner, der udkom i en lind strøm i 1980'erne med *Mord i San Francisco* som kronen på værket i 1990. En væsentlig drivkraft til dette dusin var tilsyneladende stadig den omtalte skattegæld, men det er oplagt, at han nød at skrive disse uhøjtidelige bøger, og det turéll'ske vid og den navnløse detektivs slentrende færden på Vesterbro og andetsteds giver dette dusin en selvfølgelig plads i den danske kriminalromanens historie, selvom selve intrigen ofte var så tyndbenet, at den nærmede sig det ikkeeksisterende. Læg vel mærke til miljøskildringen, som vi dansklærere yndede at påpege.

Der var kommet noget mere afdæmpet over hans fremtoning. Undertiden kunne han have en aura af østerlandsk vismand. Han havde i næsten 20 år yndet at lade sig kalde »Onkel Danny«. Nu sad han som en af Borgen-klanens mest ærværdige høvdinge og tronede på sin egen selvfølgelig måde for bordenden ved sammenkomsterne i den store villa i Valby. Hvis han havde fået lov at leve længere, kunne han være slået ind på en helt ny retning – sandsynligvis stadig med rødder i den barndom og det miljø, han gennem hele sin karriere hentede stof fra. Ingen kan vide, hvad det kunne være blevet til, hvis kompasnålen var faldet til ro. Den 15. oktober 2013 skrev digteren Søren Ulrik Thomsen i et essay i *Politiken* i anledning af 20-års dagen for Turélls død:

»Dan Turélls forhold til den verden, han voksede op i, udviklede sig fra fuldkommen forkastelse til en omfavnelser så kærlig, at kun det ironiske glimt i øjet forhindrede komplet kapitulation.«

Ja, det ironiske glimt i de sorte øjne var måske det mest karakteristiske ved hans fremtoning. Men fastholdt denne stærke trang til ironi ham ikke i en rolle, han selv havde skabt sig, godt hjulpet af de medier, han havde fået spændt for sin karrieres vogn, men efterhånden kom til at afsky?

Han havde skrantet noget i slutningen af 1992 og i begyndelsen af det nye år. Hans kone, Chili, fik ham sendt til en specialist i Roskilde. Diagnosen var ubarmhjertig: Cancer. Han blev indlagt på Rigshospitalet for at blive opereret for kræft i spiserøret. Man skar ham op på kryds og tværs, men lukkede hurtigt til igen. Kræften var for langt fremskreden, til at man kunne stille noget op. En af hans venner, der senere skrev en biografi om ham, modtog på sin telefonbesvarer en besked om, at han »kraftedeme ikke måtte sige det til nogen«.

Men ud slap det. Og de næste otte-ni måneder var hans sygdom godt stof i visse aviser ... »Det er op til den ærede læser selv at gætte hvilke, vi løber skam ikke med sladder«, som Dan Turèll selv kunne have formuleret det.

Han døde den 15. oktober 1993, og hans død var naturligvis forsidestof. Der blev skrevet mere eller mindre begavede nekrologer, måske især det sidste. Han havde i 18 år været en så fast del af det danske medie- og kulturlandskab, at det var svært at holde ham ud i strakt arm. Det er det stadig. Turèll er blevet kaldt en »blufærdig ekshibitionist«, et »Janus-hoved«, en komiker og melankoliker i ét og samme åndedrag, medienar og kunstner med stort K.

Hans sidste bog blandt næsten 100 udgivelser blev digtsamlingen *Tja-a Cha-Cha*, påbegyndt i 1992 og afsluttet nogle uger inden

hans død. »Færdigt arbejde,« som han yndede at sige til sin redaktør, når han atter havde overholdt en deadline. I *Tja-a Cha-Cha* havde han, sandsynligvis tvunget af sin sygdom, skåret digtene ned til de mindste bestanddele, en lille leg med sproget, et strejf af en indsigt, et sygt menneskes sidste skarpe eller finurlige sansninger:

Op
med humøret! Der er altid
positive synspunkter. Det afhænger alt sammen af
hvordan man sér på det. Øl
krummer ikke i sengen

Mange af teksterne vibrerede smertefuldt mellem liv, drøm og død, og ironien kunne stadig glimte:

I nat drømte jeg
jeg var død. Som jeg husker drømmen
var det ganske uden rædsel, men kisten
var forbandet ubekvem

Jeg kan høre ham hvislende vrænge de sidste to ord frem: *forbandet ubekvem*.

Turèll ville så grumme nødig lade sig indfange af en bestemt politisk holdning for ikke at tale om en religion. Han valgte ved flere lejligheder at slå et slag for buddhismen, men spørgsmålet er, hvor dybt det stak. Han indledte digtet MENTALT MANIFEST / SHIZOFREN SYMFONI – en karakteristisk Turèll-titel, selvom jeg aldrig har grebet ham i at interessere sig seriøst for symfonier – med følgende erklæring: »Jeg er buddhist fordi tomheden i alting

er tydelig nok, og det er kun nødvendigt at sé på et træ i regnen for at blive klar over det.»

Her er vi meget langt fra »Op al den ting, som Gud har gjort«, den Brorson-salme, ingen elever i den danske folkeskole i 1950'erne, heller ikke drengen Dan i Vangede, kunne undgå at stifte bekendtskab med. I samme digt erklærer han sig imidlertid også for socialist (»fordi svineriet over det hele er indlysende og det er kun nødvendigt at sé på et stormagasin i en vestlig by for at blive klar over dét«) og for anarkist (»fordi jeg vil gøre det på *min* måde så andre kan gøre det på *deres*«). Ved andre lejligheder iklædte han sig andre »-ist-kapper«. Han kunne kokettere med at være maoist, trotskist eller for den sags skyld nihilist. Betegnelser, definitioner og argumenter blev slynget sammen i lange ordguir-lander, der blev fremsagt på så messende en måde, at man kunne blive strejft af den tanke, at den tynde mand, der så grumme nødigt ville sættes i bås, trods alle sine hårdnakkede forsikringer om det modsatte længtes efter et åndeligt hjem.